

К. В. ЛЕНЕЦЬ СУФІКСИ УВИРАЗНЮЮТЬ

«Чудовий нічліг!.. Стеля сивесенька, стіни буресенькі в йому. На стінах пушок росте, джуральця пробігають, капшучки по куточках висять. Вікна покрашені: рямця зеленою краскою, шибки сірою, і такі круглесенькі, земелька так зазирає в їх. Чудовий нічліг!» Чим далі читаємо оповідання Архипа Тесленка «Любов до ближнього», тим моторошніше стає від сивесенької стелі, буресеньких стін і круглесеньких шибок, у які зазирає земелька. Що й казати — чудовий нічліг!..

Але ж у тексті такі ласкаві слова: *сивесенький, буресенький, пушок, капшучок, куточок*. Чому ж вони викликають негативні емоції? Як пояснити таку суперечність? Адже зовсім по-іншому сприймаються схожі будовою слова народної пісні:

Тихесенький вечір	Ой, сонечко ясне,
На землю спадає,	Невже ти втомилось,
І сонце сідає	Чи ти розгнівилось?
В темнесенький гай.	Іще не лягай!

М'яке, тепле, погоже надвечір'я огортає ласкою, голубить стишеними звуками, ніжними барвами згасаючого дня. Сідає сонечко. Ллється лагідний спокій.

Або інша картина: мати схилилась над сином, співає колискову:

Місяць яснесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи, мій малесенький!
Пізній бо час

(Леся Українка, Сім струн).

Ніжність, ласка в голосі матері. І слова особливі: місяць не просто ясний, а *яснесенький*, промінь не тихий, а *тихесенький*, син — *малесенький*.

Навдивовижу багата мовна палітра в передачі людських почуттів. Одним із засобів, що допомагають висловити ласку і ніжність, радість і захоплення або, навпаки, лють і грубість, незадоволення й зневагу, є суфікси. Утворюючи різні слова, вони називають малі або великі розміри предметів, передають нашу симпатію чи антипатію до когось, чогось. Одні суфікси передають здрібнілість і пестливість, а інші — збільшеність і згрубілість, зневажливість. Наприклад, **-ик**, **-ок** позначають малу величину того, що названо основою слова: *столік, ножик, котик, візок, дідок*; у жіночому роді цю функцію виконує суфікс **-к(а)**: *ручка, ніжка, голівка*. Ще менші предмети уявляємо, коли кажемо *столічок, ножичок, візочок, ручечка, ніжечка*. У цих випадках посилюється й емоційна насиченість слова. Адже суфікси **-ик**, **-ок**, **-к(а)**, а ще більше **-ичок**, **-ечк(а)**, **-очк(а)** і под. завжди породжують у нашій уяві поняття про щось не тільки невелике, але й гарне, приємне, таке, що викликає співчуття до себе, прихильність. Недаремно в народних піснях ці форми такі поширені, їх часто використовують і поети: Ой, одна я, одна, як *билинонька* в полі (Тарас Шевченко, з циклу «В казематі»); Плине білий *човник, хвилечка* колише, *Хвилечка* гойдає; ...Білії *хмаринки*, лебедіні крила Угорі гуляють (Леся Українка, з циклу «Кримські спогади. 4. На човні»); Знайшов собі він з чорними бровами *Дівчиноньку* — нову весну знайшов (Максим Рильський, Вірність); Пішли мої стежки-*доріжки* від отчого дому (А. Малишко, Здавалось малому); *Підківками* срібними ходить зимний вечір, Білі *рукавички* всім кладе на плечі (Л. Забашта, Дівочі мрії).

Найчастіше здрібнілі суфікси поєднуються з іменниками або прикметниками, бо іменники називають конкретні предмети, а прикметники — конкретні розміри предметів та їхні ознаки, які виявляються в більшій чи меншій мірі. Пестливість — цей відтінок емоційного забарвлення — спостерігаємо в деяких дієсловах та прислівниках: *їстоньки, спатоньки, недалечко, гарненько*, наприклад: Чого ти, киценько, плачеш, чи ти їсти, чи

питоньки хочеш? (І. Франко, Киця); Сказав би словечко, та вовк недалечко (приказка).

Проте ці ж суфікси можуть передавати не тільки пестливість. Вони можуть уживатися іноді ще й для того, щоб викликати протилежне враження від предмета або явища. Саме в такому плані їх використав Архип Тесленко в згаданому оповіданні. З нагромадженням слів із суфіксами здрібніло-пестливої оцінки зростає настрій гнітючості, безвиході злиденного життя постійних відвідувачів нічліжки. Контрастне мовне оформлення поглиблює змалювання картини соціального дна. Так словотвір відбиває діалектику мови: те саме мовне явище служить для вираження протилежних емоцій, контрастного змісту. Пор. ще інші приклади: Се ж по тобі, *громадонько*, *нагаєчка* гуля, Тобі ж вона й взнаки далась «восьмого феврала!» (Леся Українка, з циклу «Пісні про волю»). «Нагаєчка, нагаєчка!» — студентська революційна пісня, в якій ідеться про події 8 лютого 1899 р., коли студентів-демонстрантів у Петербурзі козаки сікли нагаями. Поезія Лесі Українки — політична сатира, яка містить у собі заклик до боротьби з тиранами.

У А. Малишка здрібніло-пестливі утворення використані для вираження зневаги до модних дармодів-гультяїв: Радіола, розкривши *жабрики*, Хрипить на сконі. А нейлонові *мальчики* в танці течуть, А пластмасові *девички джазики* тчуть... (А. Малишко, Пароплав іде по важкій воді).

Г. Квітка-Основ'яненко вкладає пестливі слова в уста чаклунки Явдохи Зубихи, яка глузує з пана сотника конотопського Микити Уласовича Забрьохи та писаря Пістряка (твір «Конотопська відьма»). Пан сотник звелів розправитися з відьмами, щоб повернути нібито вкрадений ними дощ. І ось, за його наказом, підозрюваних жінок заганяють у воду, б'ють різками, щоб знайти справжню відьму. Дійшла черга й до Явдохи Зубихи. Кинули її у воду — «Так і плава поверх води, і руками і ногами бовтається та знай приговорює: «Купочки-купусі!» А далі урагова баба обізвалася і до писаря, та й почала його кликати: «А ходи, Прокіпочку, сюди! Нумо укупці купатись. Ходи-бо, не соромсь! Ось надіну на тебе намистечко і перснів тобі дам...» А Ригорович аж увесь чуб обірвав собі з серця, що й поганенька б то баба, та над ним глузує» (Г. Квітка-Основ'яненко. Твори в 6 т., т. 2. К., 1956, с. 184).

Дошкульність слів Явдохи Зубихи посилюється пестливими *купочки-купусі*, *укупці*, *намистечко*, *Прокіпочку*, *шапочка*, *латочка*, *казочка*. Відьма глузує, а сотникові з писарем ще більша досада й гризота!

Слова з суфіксами **-ищ(е)**, **-уг(а)**, **-юг(а)**, **-ак(а)**, **-як(а)**, **-юр(а)** виражають конкретну характеристику предмета — його великий розмір чи наше негативне ставлення до когось, чогось, наприклад: *хвостище*, *вовчище*, *палюга*, *злодіяка*, *носюра*, *собацюра*. Коли читаємо у Павла Загребельного: «Широченна, глибочезна, закіптюжена чорною сажею *ямега*» (Європа 45. К., 1959, с. 63), — в уяві постає дуже великого розміру яма, утворена вибухом бомби (дія відбувається у дні війни).

Багато важить і те, з якою інтонацією вимовляють слова, про що розповідають. Слова з суфіксами **-ищ(е)**, **-иськ(о)**, наприклад, залежно від інтонації та змісту фрази можуть передавати або збільшеність, або зневагу, негативне почуття, пор.: «Там такий дубище розрісся!», «Ну й гарбузище!» або «Он вовчище йде!», «Ударив кулачищем по спині, аж дух забило».

Вага суфіксів у мові надзвичайно велика: найбільше нових слів утворюється саме за їх допомогою. Емоційно-оцінні суфікси — лише невелика частина арсеналу словотворчих засобів мови, що служать для кращого вираження людських почуттів, посилюють експресивність викладу.